

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПОДХОДИТЕ И СТРАТЕГИИТЕ
ЗА СОЦИАЛНА РАБОТА С НЕДОБРОВОЛНИ КЛИЕНТИ – ДЕЦА ОТ
РЕЗИДЕНТНИ ГРИЖИ**

Докторант Десислава Миткова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме: Концепцията за доброволните и недоброволните клиенти е централна тема в социалната работа. Социалните работници ежедневно взаимодействат с клиенти, които могат да бъдат категоризирани в две големи групи: доброволни и недоброволни. Разликите в техните личностни, психосоциални и поведенчески характеристики оказват значително влияние върху връзката клиент-социален работник. Като особено предизвикателна може да се определи работата с недоброволни клиенти – деца от резидентни грижи. Доброто познаване и разбиране на методите, стратегиите и подходите за работа с този специфичен контингент клиенти в социалната работа, дава възможност на специалистите да планират и реализират ефективен комплекс от дейности, които в най-голяма степен удовлетворяват потребностите и интересите на децата, настанени в резидентни социални услуги.

***Ключови думи:** недоброволни клиенти, деца, социална работа, социални услуги, резидентни грижи*

**THEORETICAL-METHODICAL ASPECTS OF THE APPROACHES AND
STRATEGIES FOR SOCIAL WORK WITH INVOLUNTARY CLIENTS - CHILDREN
FROM RESIDENTIAL CARE**

PhD student Desislava Mitkova

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Abstract: The concept of voluntary and involuntary clients is a central theme in social work. Social workers interact with clients on a daily basis who can be categorized into two broad groups: voluntary and involuntary. Differences in their personality, psychosocial and behavioral characteristics have a significant impact on the client-social worker relationship. Working with involuntary clients - children from residential care can be defined as particularly challenging. A good knowledge and understanding of the methods, strategies and approaches for working with

this specific contingent of clients in social work enables specialists to plan and implement an effective set of activities that best meet the needs and interests of children placed in residential social services.

Key words: involuntary clients, children, social work, social services, residential care

В социалната работа е добре проучен опитът, свързан с предоставяне на социални услуги на клиенти, които доброволно участват в програми за грижа и подкрепа. В контекста на съвременната динамика в обществото се формира значителна група клиенти, които не могат да се категоризират като доброволни и чиито специфични нужди и предизвикателства изискват специализиран подход за работа. От изключителна важност е да се изясни разликата между понятията за доброволни и недоброволни клиенти в социалната работа, тъй като това разграничение определя подходите, методите и средствата, които се използват. Разбирането на уникалните нужди и предизвикателства, пред които са изправени недоброволните клиенти, е от решаващо значение за социалните работници, които осъществяват дейности по грижа и подкрепа в рамките на резидентните социални услуги за деца.

За целите на настоящото изследване децата, настанени в резидентни грижи се приемат като специфичен контингент от недоброволни клиенти. В научната литература се намират достатъчно изследвания, описващи методите и средствата за работа с потребители деца, настанени в социални услуги от резидентен тип. Въпреки това, информацията, описваща връзката между личностното развитие и мотивираната воля на децата от резидентни грижи да участват в предложените дейности по подкрепа, е силно ограничена. Изучаването на теоретико-методическата рамка в процеса по подкрепа на недоброволните клиенти – деца от резидентни грижи, е важна стъпка към разширяване на познанията в тази научна област.

Основната цел на настоящата студия е да се постигне по-задълбочено разбиране на уникалните потребности и нужди на децата от резидентни грижи в контекста на социалната работа с недоброволни клиенти. В резултат на изследването следва да бъдат предложени препоръки за ефективна социална работа и повишаване на благосъстоянието при недоброволни клиенти – деца, настанени в социални услуги от резидентен тип.

Теоретична рамка на понятието недоброволни клиенти

Клиентите са основополагащ компонент на социалната работа. Част от клиентите участват в програми и дейности за социална работа по собствена воля, докато други са насочени от компетентни институции да ползват специализирана грижа и подкрепа. В тази връзка, клиентите могат да бъдат класифицирани в две големи групи, базирано на тяхното доброволно или недоброволно участие. За специалистите от социалната сфера е важно разграничението между доброволни и недоброволни клиенти, тъй като то определя в голяма степен подходите, методите и средствата на социална работа.

Доброволните клиенти са лица, които участват по собствено желание и воля в социални услуги и програми за подкрепа. В обичайния случай доброволните клиенти познават личните си нужди и предизвикателства, умеят да си поставят лични цели за развитие или преодоляване на проблем и са способни да вземат самостоятелни решения. Следователно, като доброволни клиенти биха могли да се опишат лицата, които по собствена воля инициират контакт със социалните институции, активно търсят помощ за разрешаване на разнообразни житейски предизвикателства и изразяват готовност да участват и сътрудничат в дейности за постигане на лично и семейно благополучие.

Недоброволните клиенти, от друга страна, ползват социални услуги или взаимодействат със социални работници без да желаят това. Социалната работа по случаи на недоброволни клиенти по правило е свързана с подкрепа на лица в уязвимо положение, риск или неспособност за взимане на самостоятелни решения¹. Насочването на недоброволни клиенти към социални услуги е свързано със специфични обстоятелства в живота им, които могат да се изразяват в зависимости, насилие, negliжиране, институционализация или други форми на социално изключване. Тук е важно да се направи уточнение, че терминът „недоброволно“ се отнася до липсата на воля за ангажиране или участие на клиентите в социални програми и услуги, независимо от конкретните обстоятелства, които описват житейската им ситуация.

¹ Механджийска, Г. (2015). Индивидуалните планове в социалната работа - методически въпроси. Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски". Том 108. Книга Социални дейности.

В някои методически ръководства за работа по случай е отбелязано, че за разлика от доброволните клиенти, недоброволните клиенти не винаги са склонни да споделят, че имат нужда от помощ². Освен това, дори и такава да им бъде предложена, често предпочитат да скрият или отричат проблемите. Причините за отказ от участие и съдействие в социални програми за грижа и подкрепа могат да са свързани с девиантно поведение, нарушаване на обществените норми и закони и други специфични случаи. Сложностите, които могат да възникват още при първоначалните контакти с подобен контингент от недоброволни клиенти, са изпитание за всеки социален работник и подкрепящ специалист. Изхождайки от сложността на понятието недоброволен клиент, лицата могат да бъдат обособени в няколко специфични групи – Таблица 1.

Таблица 1. Групи недоброволни клиенти.

Групи недоброволни клиенти	Описание:
Деца и младежи, за които са наложени специфични мерки за закрила	Деца и младежи, настанени в резидентни социални учреждения поради семейни проблеми, насилие или злоупотреба.
Лица с увреждания	Лица, лишени от способност да се грижат за себе си или да вземат решения поради увреждания или заболявания.
Лица с психични заболявания	Лица с психични разстройства или затруднения, които се нуждаят от подкрепа и грижи, дори без осъзнават необходимостта от това.
Лица, попадащи в системата на корекционно-рехабилитационни учреждения	Лица, поставени под принудителна мярка лишаване от свобода, пробация и други случаи.

(Източник на информация за съставяне на таблицата:

<https://www.thesocialworkgraduate.com/post/social-work-with-involuntary-clients>)

² Институт по социални дейности и практики. (2015). Методическо ръководство за за предоставяне на услугите „Формиране и развитие на родителски умения“ и „Семейно консултиране и подкрепа“.

Децата, като обект на това изследване, представляват особена група недоброволни клиенти. Децата и младежите, ползващи социални услуги, обичайно се насочват към специализирано консултиране и подкрепа от своите родители, учители, лица, полагащи грижа, съдебни органи, социални или пробационни служители. По този начин децата попадат в неудобна и напрегната ситуация, в която възрастните са отговорни за преценка на случая и вземането на решения, а те се явяват само изпълнители на тяхната воля. Поражда се конфликт, който от една страна е свързан със задължителния характер на мерките по закрила правата и най-добрия интерес на детето, и от друга страна, спецификата на възрастовото развитие и личността на самите деца – техните мисли, емоции и чувства. В повечето случаи децата – недоброволни клиенти, предпочитат да използват мълчание като форма на съпротива срещу волята на външни авторитети, а цялостното им поведение може да бъде силно враждебно³.

Пряката социална работа с недоброволни клиенти в детска възраст изисква да се вземат предвид всички възможни неблагоприятни аспекти от житейския опит на детето, за да се предотвратят конфликти още в първоначалните фази на взаимодействието. Тук следва да се проучат родителските авторитети и стилове на възпитание, характеристиките на семейната среда, качеството на семейните и социални връзки, академичното развитие и др.

За целите на настоящото изследване по-подробно ще бъдат анализирани недоброволните клиенти – деца от резидентни грижи и подходите за работа по техните случаи в практиката. Социалните услуги от резидентен тип са институции, към които децата и младежите са насочени за настаняване поради уязвимост или риск в семейната среда⁴. Настаняването в резидентни социални услуги е крайна мярка на закрила, която се предприема в случай, че всички други възможности са изчерпани.

Допълнителни утежняващи ситуации, които налагат извеждане на деца от обичайната им семейна среда и настаняване в алтернативна грижа, са сериозни родителски конфликти, насилие, експлоатация, negliжиране, бездомност, бедност или липса на

³ Sheafor and Horejsi. (2006). Techniques and guidelines for social work practice, 7/E. <https://www.pearsonhighered.com/assets/samplechapter/0/2/0/5/0205446175.pdf>

⁴ Закон за социалните услуги. В сила от 01.07.2020 г.

подходящи условия в дома за здравословно развитие на детето⁵. В практиката не е изключение част от децата, които се настаняват в резидентни социални грижи, да преживяват период на тежка емоционална криза, травма или други трагични събития, които са преживели.

Продължителността на пребиваване на децата в социални институции се приема като значима житейска фаза, тъй като по време на престоя си потребителите преминават през множество дейности по корекционна работа и подкрепа⁶. За тяхното физическо, психическо и емоционално здраве се грижат специалисти, в това число социални работници, психолози, педагози, възпитатели, социални асистенти и други специалисти. Основната цел на резидентните социални услуги е за настанените потребители да бъдат създадени подходящи условия и среда за живот, в която се насърчават личностното развитие, образователната и социалната интеграция. Спецификата на грижата в резидентна среда, както и задължителният характер на мярката по закрила, поставя потребителите в ситуация на недоброволни клиенти на социалната услуга⁷.

Психосоциални характеристики на недоброволните клиенти в детска възраст

За професионалистите в областта на социалната работа е важно да притежават умения и компетентности във връзка с разпознаване на психосоциалните характеристики на недоброволните клиенти в детска възраст. Знанията в това поле на социалната работа са от съществено значение за прилагане на индивидуален подход и ефективни стратегии за подкрепа на децата в резидентни грижи. Разпознавайки психосоциалните характеристики на недоброволните клиенти, специалистите изготвят компетентна оценка на потребностите, предизвикателствата и личните ресурси на децата за справяне със сложни житейски ситуации, гарантирайки по този начин тяхното благосъстояние и нормално детство. Освен това, професионалистите от социалната сфера, които са обучени да разпознават

⁵ Европейски парламент. Генерална дирекция за вътрешни политики. Доклад за България във връзка с проучване на политиките на държавите членки за децата с увреждания 2014 г.

⁶ АСП. (2014). Методическо ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи“

⁷ Jacobsen, A. (2013). Social Workers Reflect on Engagement with Involuntary Clients. https://sophia.stkate.edu/msw_papers/198

психосоциалните характеристики на недоброволните клиенти, прилагат по-ефективни методи на социална работа, основани на етични и морални принципи, емпатия и доверие⁸.

Психосоциалните характеристики на недоброволни клиенти - деца, пребиваващи в резидентни услуги, обичайно се свързват с преживени травми и емоционални затруднения, които оставят траен отпечатък в емоционалния и поведенчески статус на децата⁹. Характерно за потребителите на резидентни социални услуги за деца е това, че те често се борят със сложни проблеми, свързани със социалната адаптация, което ограничава способността им да взаимодействат пълноценно с околните и да изграждат здрави междуличностни отношения. За по-добро разбиране на спектъра от възможни причини и реакции на децата, като недоброволни клиенти, е необходимо проблемът да бъде разгледан в по-голяма дълбочина.

За децата, настанени в резидентни услуги, отношенията със значими възрастни са особено важни. Липсата на стабилни емоционални връзки с родителите или представители на разширения семеен кръг се явява допълнителен фактор за поява на емоционални и поведенчески проблеми. Поведенчески проблеми, свързани със сепарацията от биологичното семейство при деца, настанени в резидентни грижи, могат да се изразяват в агресивно поведение, несъобразяване с правилата за вътрешен ред в резидентната услуга, отказ от участие в сесии със специалисти и др.¹⁰ За да се справят с предизвикателствата, произтичащи от психосоциалните характеристики на потребителите, социалните работници следва да прилагат специализиран подход за взаимодействие с децата, съобразен с уникалните им потребности, така че да се насърчи тяхното благополучие и развитие.

Травматични събития в ранното детство, продължителни периоди на емоционално малтретиране, negliжиране в семейството или социалната среда могат да окажат дългосрочен негативен ефект върху психоемоционалното състояние на децата, които са настанени в резидентни грижи. В резултат на преживените неблагоприятия децата могат да

⁸ Боровинова, Х. и Мизова, Б. (2021). Доверието в професионалното общуване между социален работник и клиент. Е-списание „Социална работа“. Брой 1, година IX, 40–64.

⁹ Save the Children Federation. (2004). Children in crisis: good practices in evaluating psychosocial programming. <https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/attachments/Children%20in%20Crisis.pdf>

¹⁰ Tillaart, J. (2018). Aggressive Incidents in Residential Youth Care. <https://doi.org/10.1177%2F0306624X18758898>

развият посттравматично стресово разстройство, депресия, тревожност, затруднения в разпознаването и управлението на емоции и др.¹¹

Някои деца в резидентна грижа изпитват сериозни затруднения да установят и поддържат здрави междуличностни отношения с околните. Този проблем може да се получи в резултат на различни фактори, включително липса на стабилност в семейната среда и ограничения в социалните контакти. Децата с подобна психосоциална характеристика трудно изграждат доверителни и близки взаимоотношения. При настаняване в резидентни грижи емоционалните бариери се засилват поради страх от неизвестността, което допълнително усложнява процеса на адаптация и социализация¹². Следователно, работата с недоброволни клиенти – деца от резидентни грижи, изисква търпение, разбиране и прилагане на специализирани стратегии за подпомагане на тяхната социална и емоционална адаптация към режима и условията в институционална среда.

Тук следва да се изясни въпроса за сложността на емоционалните реакции и стратегии за справяне с предизвикателства, които децата формират в отговор на травма или неблагоприятна ситуация. По подобие на други деца в риск, настанените в резидентни грижи потребители изпитват страх от отхвърляне, недоверие в собствените способности, затруднения при установяването на близки взаимоотношения и несигурност в поведението и реакциите си към околните. Като недоброволни клиенти, децата се нуждаят от адекватен модел за грижа и персонално отношение към проблемите им, така че да се научат да разпознават чувствата си, да изграждат доверителни връзки и да развиват здрави социални умения за успешни междуличностни взаимодействия.

Психосоциалните характеристики на децата в резидентна грижа оказват значително въздействие върху волята и желанието им да участват активно в програми за социална подкрепа. Например, деца, които се борят със сложни емоционални проблеми или се чувстват изолирани от обществото, не са достатъчно мотивирани да участват в дейности по личностно развитие. Потребителите на резидентни услуги за деца в множество случаи страдат от ниско самочувствие и вяра в собствения потенциал, което ги провокира да

¹¹ Dvir, Y. (2014). Childhood Maltreatment, Emotional Dysregulation, and Psychiatric Comorbidities. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4091823/>

¹² Златкова – Дончева, К. (2016). Социално педагогическа характеристика на деца в риск, отглеждани извън семейна среда. Трета докторантска научна сесия. Сборник доклади Великотърновски университет.

проявяват безразличие или отказ от участие в дейности за подкрепа, предвидени в индивидуалния план за грижи¹³. Освен това, децата, които са преживели травматични ситуации или насилие, изпитват силно недоверие към непознати лица или нова среда, което ограничава способностите им за осъзнато и ефективно участие в програми за социална подкрепа.

Статус на психосоциална идентичност на потребителите на резидентни услуги за деца срещу ниво на готовност за участие в програми за грижа и подкрепа

Идентичността е комплексен социално-психологичен феномен, който произтича от взаимодействието между социални влияния и активното самоопределяне на личността¹⁴. Социалните влияния включват процесите на имитация и идентификация, посредством които индивидите се асоциират с ценностите или качества на от значими фигури и се насочват към определени модели на поведение и роли. В допълнение, активното самоопределяне на идентичността представлява когнитивен процес, при който индивидите организират и структурират познания за собствената си личност.

Отличителна черта на идентичността е нейната динамичност и непрекъснато променящ се характер. Личната идентификация не е статична и фиксирана, а е продукт на взаимодействие между вътрешни и външни фактори, които влияят върху личностното развитие през целия живот на индивида. Вътрешните фактори включват емоционални и психически аспекти, като ценности, интереси и желания, които определят индивидуалната самооценка и възприятия. Външните фактори включват социална среда, културни и обществени стандарти, възгледи и норми, които оказват влияние върху роли и жизнения опит на индивида.

¹³ Unicef. (2020). White Paper. The role of small-scale residential care for children in the transition from institutional to community-based care and in the continuum of care in the Europe and Central Asia Region.

¹⁴ Бакрачева, М. (2009). Идентичността в три стъпки. Статуси на идентичност и интимност, удовлетвореност от живота и щастие в зряла възраст. София: Парадигма.

Четири статуса на идентичност, предложени от Маршиа и сътрудници¹⁵, представляват различни начини, по които едно дете или юноша се справя с проблема на идентичността. По-подробно описание на статусите е представено в Таблица 2.

Таблица 2. Характеристики на статусите на идентичност

Статус на идентичност	Характеристики:
Изградена идентичност	Индивидът успешно преминава през процес на самопознание и приемане на ценности и убеждения. Той е уверен в себе си, има ясно определени житейски цели и проявява лидерски качества в своите усилия за постигане на успех. Този статус е резултат от усилията за преодоляване на предизвикателства и емоционални препятствия, които насочват индивида към постигане на напредък в живота. Основана на принципи и ценности, изградената идентичност насочва човек към водене на пълноценен живот. Този етап предполага ясно определени цели и постоянство в усилията за тяхното постигане. Индивидът с изградена идентичност служи като пример за околните, проявявайки увереност и решителност в действията си.
Мораториум	Мораториум В този статус, децата се намират в период на активно проучване и търсене на своята идентичност. Те се интересуват от различни начини, посредством които да натрупат опит и тестват различни роли, без да вземат окончателни решения за бъдещето си. Мораториумът е временен статус, който позволява на индивидите да изследват различни опции и да открият себе си преди да приемат стабилни идентични роли.

¹⁵ Marcia, J. (2001). Identity in Childhood and Adolescence.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B0080430767017228>

	Периодът на мораториум е от съществено значение за индивида, тъй като му дава възможност да се запознае по-добре със себе си и своите предпочитания. Преживяването на различни роли и проблеми му помага да разбере кое кореспондира с неговата личност, потребности и интереси.
Предрешена идентичност	Индивидът приема определени идентични роли и ангажименти, но без да преминава през процес на изследване и самопознание. Тези роли обикновено са налагани от външни фактори като родителите или други авторитетни лица, което може да предизвика несигурност и конфликт, когато пред детето се появят нови модели за подражание. Такава идентичност често ограничава възможностите за растеж и развитие, като предизвиква конфликти между очакванията на обкръжението и истинската личност на детето.
Дифузия на идентичността	Характеризира се липса на ангажименти и ясна целенасоченост по отношение на собствената идентичност. Децата в този статус могат да се чувстват изгубени и неангажирани със значими въпроси за своето самоопределяне, което провокира несигурност и затруднения в намирането на смисъл в собствения живот. Дифузията на идентичността представлява период на неяснота и неопределеност, в който децата търсят своето място в обществото, често без ясно определени цели и мотивация.

(Източник на информация за съставяне на таблицата:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780128154502000061>)

Периодът на дифузия на идентичността може да бъде изключително труден и емоционален за децата. В този статус на идентичност подрастващите се чувстват неразбрани и отчуждени от обществото, което може да доведе до усещане за социална

изолация¹⁶. Отхвърлянето на традиционните роли и стереотипи поражда истински предизвикателства и конфликти със заобикалящите ги хора. Следователно, би могло да се приеме, че готовността на децата от резидентни услуги за участие в социални програми за грижа и подкрепа е най-ниска по време на статуса на дифузия на идентичността.

Лицата, полагащи грижи в резидентните услуги, както и подкрепящи специалисти, ледва да бъдат толерантни и да проявяват разбиране по време на този период, да насърчават диалога и споделянето на личен опит, което може да насърчи децата да изследват нови и полезни модели на самоопределяне. Създаването на сигурна и подкрепяща среда е от решаващо значение в социалната работа с деца със статус на идентичност дифузия. При такива условия подрастващите могат да преминат успешно през този напрегнат период и да създадат стабилна и устойчива идентичност в дългосрочен план.

Фактори на резидентната грижа, влияещи върху готовността на потребителите за участие в социални програми за подкрепа на личностното развитие.

Възможностите на потребителите, настанени в резидентни грижи да участват в социални програми за подкрепа на тяхното личностното развитие трябва да се оценяват, като се вземат предвид различни фактори, които могат да повлияят волята и интересите им. Институционалната грижа се осъществява в сложна среда, в която различни детерминанти, включително социални, емоционални и психологически, могат да повлияят на желанието и готовността на децата да участват в програми за личностно развитие. От съществено значение е да бъдат анализирани и определени комплексните фактори, за да се насърчат активността и мотивацията на децата да участват пълноценно в социални програми за личностно развитие.

Факторите, които оказват влияние върху волята и желанието на децата от резидентни социални услуги да участват в програми за подкрепа на личностното развитие, включват характеристики на социалната среда в услугата, качество на взаимоотношенията със социалните работници и многообразието от дейности за личностно усъвършенстване, в

¹⁶ Branje, S. et al. (2021). Dynamics of Identity Development in Adolescence: A Decade in Review. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9298910/>

които могат да бъдат включени¹⁷. Всички тези фактори играят решаваща роля за изграждане на доверие и повишаване на мотивацията при недоброволни клиенти децата, настанени в резидентни грижи. Адекватната социална подкрепа и стимулирането им да ползват по най-добрия начин ресурсите, които им се предлагат, ускоряват тяхната успешна социална интеграция и личностно развитие. Освен това, внимателното определяне на индивидуалните потребности, както и степента, до която програмите за подкрепа са съобразени с техните интереси и бъдещи цели, са особено значими.

Социалната динамика в рамките на резидентната среда оказва съществено влияние върху готовността на потребителите да се ангажират мотивирано и дългосрочно с програми за личностно развитие. В това отношение силен акцент следва да бъде поставен върху качеството на доверителни взаимоотношения между персонала на социалната услуга и децата. Освен това, средата в услугата трябва да бъде безопасна, насърчаваща и позитивна, за да се осигури подходяща атмосфера за провеждане на дейности по социална, педагогическа и терапевтична подкрепа¹⁸. Позитивната атмосфера и безопасността в резидентната среда създават набор от благоприятни условия, които стимулират децата да се ангажират с различни дейности, насърчаващи тяхното личностно и социално развитие. Отсъствието на подходящи условия в средата за оглеждане и възпитание, поражда множество конфликти и противоречия. В този случай децата, потребители на резидентни грижи, могат да не се чувстват достатъчно разбрани и подкрепени, което понижава интереса и желанието им да участват в целенасочени дейности по личностно развитие.

Качеството на взаимоотношенията, които в процеса на работа се изграждат между децата в резидентна грижа и социалните работници, е една от централните теми, свързани с анализа на социалната работа с недоброволни клиенти. В социална среда, в която децата имат възможност да споделят своите нужди, мисли и емоции със социалните работници и лицата, полагащи грижи, се формира връзка, основана на общо доверие. Изградените доверителни връзки между персонала и потребителите на социалните услуги за деца от

¹⁷ Жечев, Ж. (2020). Организация и управление на социалните дейности в България. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“

¹⁸ Абаджиева-Чалъкова, З. (2013). – Теории за развитието като концептуална основа на социалната работа с младежи с нарушения в личностното поведение. Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Том 106. Книга Социални дейности.

резидентен тип имат критично отношение за хода на социалната работа, в това число дейностите по подкрепа и личностно развитие.

За да се постигне доверителна динамика в междуличностните отношения в рамките на социалната услуга, персоналът трябва да проявява съпричастност, разбиране и емпатия към децата, като същевременно ги насърчава да участват активно в дейностите, заложен в индивидуалния план за грижи¹⁹. Следователно, ролята и инициативата на социалните работници да изградят доверителни отношения с потребителите е тясно свързана с качеството на емоционалната и практическа подкрепа при преодоляване на трудности и постигане на нова по-добра житейска траектория на развитие.

Социалните програми за личностно развитие, които са насочени към недоброволни клиенти - деца от резидентни грижи, целят постигане на стратегически ползи и ефекти за тяхното личностно развитие, социална интеграция и успешен старт на бъдещия самостоятелен живот. За целта се реализират редица инициативи за развитие на уменията, талантите и интересите на децата. Всички предлагани в резидентна грижа дейности следва да бъдат планирани с фокус върху добавената стойност и бъдещият успех на потребителите. Тук се визират дейностите, свързани с равен старт до образователни възможности, включване на децата в културни и спортни дейности, насърчаване на уменията за работа в екип, комуникация, кариерно ориентиране и др.

Участието на децата от резидентни услуги в подобни програми им позволява да придобият грамотност и ценни житейски умения като сътрудничество, адаптивност, решаване на конфликти и креативно мислене, които ще им служат през целия живот. Широкият спектър от социални дейности в резидентна грижа следва да отговаря на индивидуалните интереси и потребности на децата, за да се постигне максимално усъвършенстване на личния им опит и затвърждаване на придобитите умения.

¹⁹ Институт по социални дейности и практики. (2015). Методическо ръководство за предоставяне на услугите „Формиране и развитие на родителски умения“ и „Семейно консултиране и подкрепа“.

Етични предизвикателства при работа с недоброволни клиенти – деца, настанени в резидентни грижи

Работата с недоброволни клиенти, особено деца, настанени в резидентни грижи, налага сериозно разглеждане на етичните предизвикателства и дилеми, които изискват специално внимание и разбиране от страна на социалните работници и подкрепящите специалисти. От изключително значение е да се отдели достатъчно време за внимателен анализ на уникалната житейска ситуация на всеки потребител. Получената информация може да улесни по-доброто разбиране на индивидуалните потребности на децата при стриктно зачитане на техните права и най-добър интерес. Етичните въпроси, които възникват по време на пряката социална работа с недоброволни клиенти – деца от резидентните социални услуги, изискват да се намери правилния баланс между интересите и ангажиментите на отделните участници в социалното взаимодействие. От една страна, следва да се осигури адекватна грижа и закрила за настанените деца, а от друга, работата по случаите им да бъде съобразена с техните индивидуални възможности, желания и способност да участват в процесите по вземане на решения.

Поставянето на интересите и правата на децата като основен приоритет при работата с недоброволни клиенти, особено такива, които са настанени в резидентни грижи, е основен принцип в етичното поведение на социалния работник²⁰. Този принцип се основава на няколко ключови международни конвенции и харти, които имат за цел защита и подкрепа на правата на децата. Един от най-важните международни документи в това отношение е Конвенцията на ООН за правата на детето, приета през 1989 г.²¹ В документа са описани основните права на децата, включително правото на живот, здравословно развитие, образование, свобода на изразяване, защита от насилие и дискриминация и др. Конвенцията подчертава и необходимостта децата да участват във всички решения, които ги засягат лично, както и да им бъде предоставен достъп до специализирани програми за грижа и подкрепа във връзка със задоволяване на индивидуалните им потребности.

²⁰ Kusmaul, N., Bern-Klug, M. and Bonifas, R. (2017). Ethical Issues in Long-term Care: A Human Rights Perspective. *J. Hum. Rights Soc. Work* 2, 86–97. <https://doi.org/10.1007/s41134-017-0035-2>

²¹ United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*.

Социалните работници и подкрепящите специалисти от резидентни услуги за деца следва да спазват законодателството на страната за защита правата и интересите на настанените в резидентни услуги деца в унисон с принципите и стандартите, заложи в международните документи за правата на детето. Следователно, специалистите от социалната сфера се явяват гарант за правата на детето, тоест че то получава необходимите грижи и подкрепа, независимо от доброволното или недоброволното му участие в социални услуги. Менажирането на личните предпочитания на децата от резидентни грижи, които представляват специфичен контингент недоброволни клиенти, със законовите изисквания и процедури, е необходимо условие за осигуряване на закрила и грижи в институционална среда.

Уважение към личността на децата и зачитане на техните права и свободи са основни принципи, които трябва да се спазват, включително в контекста на социалната работа с недоброволни клиенти от резидентни грижи. Зачитането на личността на децата включва приемане на техния индивидуален характер, предпочитания, мнения, семейни и културни ценности. На практика това означава, че децата трябва да имат възможност да бъдат изслушани, да изразяват свободно своето мнение и да бъдат включени във вземането на решения за собствения им живот, в съответствие с личните им способности и интереси.

Тук следва да бъде изяснена трактовката на понятието автономност в контекста на социалната работа по случаи на деца. Автономността може да се асоциира със способността и готовността на детето да взема решения и да поема отговорност за своите действия²². Разбира се, участието в процеса по вземане на решения при деца следва да бъде съобразено с тяхната възраст, емоционална и психическа зрялост. Социалната работата с деца, настанени в резидентни грижи, изисква принципът на уважение към детската свобода и автономност да бъде прилаган с уважение и подкрепа към личността на потребителите, така че да се развият като независими и отговорни личности. В практиката на резидентните социални услуги за деца, специалистите прилагат разнообразни техники, за да привлекат децата, като партньори в процеса по взимане на решения, касаещи личния им живот и

²² Widat, E. et al. (2023). Building Children's Independence through One Way Communication. DOI: 10.31004/obsesi.v7i4.4207

благополучие. За целта децата се включват в дейности, които имат за цел да развият у тях умения за самоуправление и решаване на конфликти.

От изложението до момента става ясно, че осигуряването на подкрепа за личностно развитие при недоброволни клиенти - децата от резидентни грижи, е сложен и многомерен процес, който изисква професионална оценка на физическите, емоционалните и социалните потребности на децата. Физическото благосъстояние на потребителите на резидентни социални услуги за деца се осигурява чрез създаване на подходящи условия за растеж, в това число здравословно хранене, балансиран режим на активност и почивка, ресурси за пълноценно оползотворяване на свободното време, здравни грижи и др.²³ Емоционална стабилност за децата се постига чрез създаване на безопасна и благоприятна среда в резидентната услуга, в която децата се чувстват защитени и подкрепени да се справят с различни по характер емоционални затруднения. Социалната подкрепа, като друг значим елемент в процеса по насърчаване на личностното развитие при деца от резидентни грижи, се осъществява чрез създаване на здрави доверителни взаимоотношения с лицата, полагащи грижи, осигуряване на достъп до качествено образование, участие на потребителите в обществени дейности, които помагат за развитие на техните социални умения и др.

Методи и етапи на социалната работа с недоброволни клиенти – деца, настанени в резидентни социални услуги

В областта на социалната работа предоставянето на индивидуална помощ и подкрепа за личностното развитие и благополучие на недоброволни клиенти – деца от резидентни грижи, може да се разглежда като критично важен въпрос. Това е така, поради специфичния подход в работата на социалните работници, които трябва да притежават необходимите знания, умения и компетентности за изготвяне на комплексна оценка на потребностите на децата. Методите и техниките, използвани в социалната работа, за да се изготви адекватна оценка на потребностите и предизвикателствата при недоброволни клиенти, настанени в социални услуги, включват консултиране, мотивационни интервюта,

²³ Наредба за критериите и стандартите за социални услуги за деца от 2003 г.

съвместно договаряне, индивидуална и групова работа с потребители, както и работа в местната общност.

Процесът на консултиране на недоброволни клиенти - деца от резидентни грижи, започва с инициатива от страна на социалния работник, който трябва да установи професионална и доверителна връзка с детето, за чиито случай е отговорен. За целта е необходимо консултирането да стартира в безопасна и подкрепяща среда за детето, така че то да се чувства спокойно да сподели своите преживявания, чувства и проблеми. Прилагането на определени техники в комуникацията с детето, като емпатия и активно слушане, задаване на отворени въпроси, визуален контакт и др., помагат на социалния работник да демонстрира съпричастност и уважение към преживяванията и тревогите на клиента.

На следващ етап от процеса по консултиране, базирано на събраната информация по случая, социалният работник прави оценка на потребностите на детето и разработва план за действие, насочен към подпомагане за справяне с конкретни предизвикателства. Планът за действие в социалната работа включва различни стратегии и ресурси, които ще бъдат използвани за предоставяне на специализирана подкрепа в посока личностно развитие и повишаване на благосъстоянието на клиента²⁴. Социалният работник изготвя периодични оценки за напредъка на детето – недоброволен клиент, и осигурява необходимата подкрепа и мотивация в случай на необходимост.

Мотивационното интервю е друг метод, използван в социалната практика, чрез който клиентите биват стимулирани да изследват и анализират собствените си цели и желания, свързани с преодоляване на значими за тях проблеми и предизвикателства. Мотивационното интервю се състои от поредица от структурирани разговори между социалния работник и клиента, като основният фокус е поставен върху изграждане на взаимно доверие, разбирателство и уважение²⁵. Важен момент в мотивационното интервю е клиентът да усети неподправена съпричастност от страна на социалния работник, за да изрази честно към какво се стреми, какво го тревожи или не му достига за постигане на

²⁴ Механджийска, Г. (2015). Индивидуалните планове в социалната работа. Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Том 108. Книга Социални дейности.

²⁵ Wahab, S. (2005). Motivational Interviewing and Social Work Practice. *Journal of Social Work*, 5(1), 45-60. <https://doi.org/10.1177/1468017305051365>

лични цели и амбиции. В условията на мотивационно интервю, клиентът следва да бъде стимулиран да изследва и определи силните си страни, които ще го мотивират да мобилизира вътрешни ресурси за постигане на промяна и личностно развитие.

Когато провеждат мотивационни интервюта, социалните работници прилагат различни техники, като отворени въпроси, активно слушане и позитивни утвърждения, за да насърчат клиентите да разберат собствените си мисли, вярвания и ценности. Основната роля на социалния работник при този метод на работа е да помогне на клиента да осъзнае необходимостта от промяна и да го насърчи да предприеме активни действия за постигане на високи лични цели. В този контекст, би могло да се каже, че мотивационните интервюта се фокусират върху развитието на лична ефективност и вяра в собствения потенциал, чрез които клиентът постига напредък.

Съвместното договаряне на цели е метод, който намира широко приложение в методиката на социалната работа, тъй като насърчава сътрудничеството за решаване на проблеми в дух на партньорство между социалните работници и техните клиенти. Този метод дава възможност клиентът да участва активно в процеса по формулиране на цели, приоритети и стъпки за решаване на житейски проблеми. Основната цел на съвместното договаряне е да се повиши мотивацията и ангажираността на клиента за промяна, като се установят общи принципи и ценности за постигане на желаните резултати²⁶.

За да се постигне договаряне, социалният работник и клиентът провеждат серия от срещи, по време на които обсъждат работата по общи цели и очаквани ефекти. Те обменят информация, проучват възможни алтернативи и решения, и се споразумяват относно конкретните стъпки, които следва да бъдат предприети²⁷. Ключов аспект на преговорите е взаимното уважение и признаване на правата и интересите на клиента за постигане на взаимноизгодни и устойчиви във времето решения. Важно от практическа гледна точка е, че методът на договаряне е свързан със споделена отговорност при изпълнение на ангажиментите и постигането на заложените цели.

²⁶ Frates E, Bonnet J. (2016). Collaboration and Negotiation: The Key to Therapeutic Lifestyle Change. *Am J Lifestyle Med*. doi: 10.1177/1559827616638013. PMID: 30202286; PMCID: PMC6125074.

²⁷ Рангелова, Е. и Механджийска, Г. (2009). Методи на социалната работа. Габрово: Екс-Прес.

Индивидуалната работа е друг ключов метод в социалната работа, който се фокусира върху индивидуалните нужди, предизвикателства и цели, за които клиентът доброволно или недоброволно ползва подкрепа от социален работник. Този метод се основава на индивидуална подкрепа и грижа за клиента в процеса по решаване на проблеми и постигане на цели, касаещи личното развитие и благополучие. Ключов аспект на индивидуалната работа е подходът, ориентиран към клиента, който се фокусира върху зачитането и признаването на неговата личност и достойнството, както и активно участие в процеса на промяна и развитие.

Механизмът на индивидуалната работа, по подобие на останалите методи, изисква социалният работник да установи отношения на доверие и разбирателство с клиента, като го насърчава да споделя своите мисли, чувства и проблеми. По този начин клиентът може да разбере по-добре своите потребности и цели, както и да открие лични ресурси и стратегии за справяне с трудностите. Методът на индивидуална работа се характеризира с активно слушане, съпричастност и взаимно уважение, стремеж към създаване на среда, в която клиентът да се чувства свободен да изразява своите нужди и предпочитания и др.²⁸

Груповата дейност е стратегия, използвана в социалната работа, която цели създаването на подкрепяща общност и насърчаване на сътрудничеството и взаимодействието между доброволни или недоброволни клиенти, включително деца, настанени в резидентни социални услуги. Методът на груповата работа е основан на разбирането, че групата се явява силен катализатор за личностно развитие на всеки от участващите членове. Чрез участието си в групови сесии, на недоброволни клиенти – деца от резидентни грижи се предоставя възможност да споделят личен опит, да изразят емоции и мисли, чувствайки се част от общност, в която членовете преживяват сходни ситуации и се подкрепят взаимно.

В контекста на груповата работа социалният работник следва да притежава умения за моделиране на среда, в която децата се чувстват защитени и ценени да водят открит диалог. Социалният работник, прилагащ групов метод на работа, трябва да притежава и умения за фасилитиране на груповите процеси, в това число да насърчава дискусиите в

²⁸ Moudatsou, M. et al. (2020). The Role of Empathy in Health and Social Care Professionals. Healthcare (Basel). doi: 10.3390/healthcare8010026. PMID: 32019104; PMCID: PMC7151200.

група, да поощрява активното участие и да следи за спазването на правилата²⁹. Чрез взаимна подкрепа и споделяне на опит в групова динамика, децата придобиват ценни умения за справяне с предизвикателства, развиват емпатия и толерантност, което им помага да се чувстват по-уверени в себе си. Следва да се отбележи, че груповата работа предоставя платформа за изграждане на важни социални умения като комуникация, сътрудничество и решаване на конфликти, които са от решаващо значение за социалното и емоционалното развитие на недоброволни клиенти в социалната работа.

Работата в общността е метод на социална работа, който се фокусира върху ангажирането с общностната среда, в която живеят недоброволни клиенти, включително деца, пребиваващи в резидентни социални услуги. Този метод поставя акцент върху сътрудничеството и взаимодействието между социалните служби и общността с цел подпомагане на развитието и благосъстоянието на децата чрез подобряване на условията за живот³⁰. Работата в общност включва изследване на специфичните потребности и предизвикателства в общността, като се насърчава участието на всички заинтересовани страни в процеса по вземане на решения. Социалните работници използват този метод, за да изградят доверие с представители на местната общност, като целта е да се насърчи сътрудничеството при справяне с общи проблеми и разработването на устойчиви стратегии за подкрепа на деца в уязвима ситуация. Следователно, общностната работа предоставя допълнителни възможности за интегриране и участие в обществото на недоброволни клиенти – деца от резидентни грижи, което е от изключително значение за тяхното развитие.

Етапите на социална работа с недоброволни клиенти - деца, настанени в социални услуги от резидентен тип, се провеждат чрез структуриран процес, който включва няколко ключови фази, посочени в Таблица 3.

²⁹ Garvin, C. et al. (2004). Handbook of Social Work with Groups. New York: The Guilford Press.

³⁰ Нунев, С. (2015). Актуални теоретико-приложни аспекти на социалната работа в общност. Научни трудове на Русенския университет, том 54, серия 8.1 <https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp15/8.1/8.1-12.pdf>

Таблица 3. Фази на социалната работа с недоброволни клиенти.

Фаза	Описание на дейностите:
Преодоляване на отрицание	Бележи началото на процеса по взаимодействие, в който социалният работник се запознава със случая и се уверява, че разбира контекста и специфичните нужди на детето. Специалистът събира информация и анализира ситуацията, за да разбере проблемите, пред които детето е изправено. В този етап се развива идеята за възможни решения и подходи за решаване на проблемите.
Създаване на стратегия	След като информацията е събрана, социалният работник преминава към анализиране и оценка на данните. Той/тя обмисля различни стратегии и подходи, които биха могли да бъдат ефективни за подпомагане на детето. Важно е да се избере подход, който е най-подходящ за конкретната ситуация и специфичните нужди на детето.
Избор на подход	На този етап социалният работник взема решение относно най-подходящия подход за работата с детето. Той/тя избира конкретни действия и стратегии, които да се приложат в процеса на работа с детето, като взема предвид неговите индивидуални потребности и специфични обстоятелства в житейската история.
Прилагане на стратегията	В този етап социалният работник започва да прилага избраната стратегия за работа с детето. Той/тя изпълнява плана за действие, съставен в предходните етапи, като се стреми да осигури най-подходящата подкрепа и помощ в процеса по личностно развитие.
Оценка и корекция	След като действията са изпълнени, социалният работник преценява ефектите и резултатите от приложените стратегии. Той/тя оценява напредъка на детето и

	анализира дали постигнатите резултати са в съответствие с поставените цели и очаквания. При необходимост се правят корекции и промени в стратегията, за да се осигури по-добра подкрепа и помощ за детето.
Завършване на процеса	Маркира финала на процеса на социална работа. Тази фаза включва оценка на целия процес и постигнатите резултати, както и предоставяне на необходимата документация и информация за продължаване на подкрепата, ако е необходимо.

(Източник на информация за съставяне на таблицата: https://bhdp.sccgov.org/sites/g/files/exjcpb716/files/boundaries_for_carers.pdf)

Практически подходи и стратегии за работа с деца от резидентни грижи

Преходът от недоброволно към доброволно участие представлява критичен етап в социалната работа с деца от резидентни грижи. Изследвания показват, че изборът на практически подходи и стратегии за действие в това поле на социалната работа, е от съществено значение за създаването на ефективни програми и услуги, които да подпомагат развитието и благосъстоянието на децата³¹. Като ефективни програми могат да бъдат определени тези, при които се случва трансформация в отношението на клиента към самия себе си. От нежелание той преминава към мотивирано и осъзнато участие в процеса по целепологане и постигане на резултати. Много е важно по време на пряката социална работа с недоброволни клиенти – деца, социалните работници да извършват непрекъснат мониторинг и оценка на постигнатите резултати и да комуникират с децата допълнителни мерки и инициативи, които биха повишили шансовете им за успех и самостоятелен живот след изход от услугата.

Прилагането на стратегически подход в управлението на подкрепата за недоброволни клиенти, особено деца от социални услуги от резидентен тип, е от значение по няколко причини. Първо, стратегическото управление на случаите на недоброволни клиенти - деца позволява на социалните работници да планират цялостна и систематична

³¹ Smith, M. et al. (2011). Engaging with Involuntary Service Users in Social Work: Findings from a Knowledge Exchange Project. The British Journal of Social Work, Volume 42, Issue 8. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr162>

стратегия за грижа, която включва ефективни методи и мерки за справяне с предизвикателствата. Второ, стратегическото мислене улеснява координацията и интеграцията на различни аспекти от плановете за грижа, което позволява да бъдат задоволени разнообразни индивидуални потребности - физически, емоционални и социални. Тоест, постига се един професионален и холистичен подход в процеса по подкрепа, който води до успешни резултати от социалната работа. Трето, подобен подход позволява на социалните работници да създават дългосрочни стратегии за устойчива подкрепа на децата, насочвайки ресурсите им към постигане на лично благополучие.

Следните стратегии могат да улеснят социалната работа с недоброволни клиенти – деца от резидентни грижи: адаптиране на децата към условията на резидентната среда, насърчаване на личностното развитие чрез обучения в практически, социални и емоционални умения, осигуряване на образователна и психологическа подкрепа, предоставяне на програми за кариерно консултиране и ориентиране.

Настаняването на деца в резидентни грижи полага основите на дълъг и предизвикателен процес, който е свързан с адаптирането им към условията и реда в резидентната услуга. Първо, децата трябва да усетят сигурността и безопасността на новата среда. Това им позволява да се чувстват уверени и защитени, както и да изградят доверителни отношения с персонала, полагащ грижи в социалната услуга. Второ, ролята на социалните специалисти в този период трябва да е насочена изцяло към оказване на подкрепа, включително при емоционални предизвикателства, като раздялата с биологичното семейство и попадането в една нова групов динамична среда на роли и взаимоотношения. Чрез индивидуален подход и активно внимание към уникалните потребности на всяко дете, социалните работници подпомагат успешното адаптиране и интегриране на децата към новите условия в резидентна среда.

Развитието на умения за самостоятелен живот е друга значима стратегия, която е насочена към включването на децата в различни програми за обучение в практически умения. Целта е потребителите на резидентни услуги за деца да използват по най-ефективен начин предоставяната им подкрепа, така че да могат да се реализират успешно в живота след изход от услугата. Основни умения като финансово управление, намиране на жилище, намиране на работа и разрешаване на конфликти са от голяма полза за децата, тъй като

развитието на тези умения им позволява да се адаптират към живота извън институционални условия и да поемат отговорност за собственото си благополучие и успех.

Допълнителни примери за практически умения, които могат да бъдат усвоени в резидентна среда, са уменията за поддържане на лична хигиена, кулинарни умения, пазаруване, почистване на домакинството и др. Чрез програмите за обучения в практически умения, децата от резидентни грижи натрупват опит, който в бъдеще ще им позволи да поддържат здравословни условия за живот в личното си жилище и семейство.

Придобиването на умения за емоционалната и социалната интелигентност е изключително значимо за децата, настанени в социални услуги за резидентна грижа. Чрез индивидуални и групови сесии недоброволни клиенти, като децата от резидентни грижи, могат да бъдат насърчени да развиват емоционално съзнание и съпричастност, което им помага да се справят с предизвикателни ситуации и конфликти. Социалната интелигентност, изразяваща се в усвояване на умения за адаптиране към разнообразни социални контексти предоставя възможности на децата да си сътрудничат с околните и да изграждат здрави взаимоотношения.

Осигуряването на ресурси и програми за образователно развитие е ключова стратегия в социалната работа с деца от резидентни грижи. В социалните услуги от резидентен тип обичайно се акцентира върху индивидуалната подкрепа за постигане на високи образователни цели, повишаване на уменията за учене и самоподготовка, подкрепа за явяване на изпити, цялостно представяне в училище и много други. Целта на образователната подкрепа е на децата да се предоставят необходими знания и умения, които ще им бъдат полезни в бъдеще и ще ги подготвят за успешна интеграция в обществото.

Психологическата подкрепа е незаменим елемент от стратегиите за работа с недоброволни клиенти – деца от резидентни грижи. Тя включва предоставяне на професионална помощ и насоки на децата, които да им помогнат да разрешат емоционални и психологически проблеми. Това се постига чрез индивидуални сесии с психолози или терапевти, по време на които се предоставя възможност за изразяване на чувства и тревоги. Целта на психологическата подкрепа е да помогне на децата, настанени в резидентни грижи да се чувстват сигурни и уверени в себе си, изграждайки стратегии за справяне със стрес и негативни емоции.

С не по-малка значимост са и стратегиите за социална работа с деца от резидентни социални услуги, които са фокусирани върху кариерното ориентиране и консултиране. Този подход в социалната работа служи, за да се обогати личностното развитие на децата, конкретно чрез изследване на личните интереси и целите за професионална реализация. Със значителен успех тук могат да се провеждат както индивидуални, така и групови сесии, които да запознаят децата с разнообразните възможности за кариерно развитие, както и да им предоставят информация относно образователните степени и необходимите умения за конкретни професии. Чрез изготвяне на кариерни планове, както и придобиване на умения за успешно участие в пазара на труда, децата се насърчават и подготвят да постигат лични и професионални цели.

Препоръки за ефективна социална работа с недоброволни клиенти – деца от резидентни грижи

За насърчаване на ефективната социална работа с деца, които не участват доброволно в програми за грижа и подкрепа, могат да бъдат отправени следните по-важни препоръки.

Първо, включването на децата в процесите по вземане на решения, в голяма степен определя успеха от социалната работата с тях. Осигуряването на възможности за тяхното активно ангажиране в програми и услуги за подкрепа на личностното развитие, би повишило мотивацията и ангажираността им. Освен това, мнението на децата трябва се взема под внимание от страна на специалистите, полагащи грижа, тъй като това е процес от първостепенно значение за постигане на желаните резултати.

Второ, сътрудничеството и взаимодействието с родителите и значимите близки са от решаващо значение за успешната социална работа с децата от резидентни грижи. Активното включване на родителите в процеса на подкрепа и вземане на решения, играе важна роля за постигане на устойчиви резултати и смекчаване на всякакви негативни въздействия върху детето.

Трето, в социалната работа с недоброволни клиенти – деца от резидентни грижи, следва да се прилагат холистични методи и подходи за подкрепа на личностното развитие. На практика това означава, че социалните работници трябва да бъдат гъвкави и да адаптират

своите методи към индивидуалните потребности и интереси на всяко дете. Използването на общ подход за действие към всички деца, без да се отчитат индивидуалните черти на характера и личността, демотивира децата да сътрудничат и участват активно в програми за личностно развитие.

Използвана литература

1. Абаджиева-Чалъкова, З. (2013). – Теории за развитието като концептуална основа на социалната работа с младежи с нарушения в личностното поведение. Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Том 106. Книга Социални дейности.
2. АСП. (2014). Методическо ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи“.
3. Боровинова, Х. и Мизова, Б. (2021). Доверието в професионалното общуване между социален работник и клиент. Е-списание „Социална работа“. Брой 1, година IX, 40–64.
4. Европейски парламент. Генерална дирекция за вътрешни политики. Доклад за България във връзка с проучване на политиките на държавите членки за децата с увреждания 2014 г.
5. Жечев, Ж. (2020). Организация и управление на социалните дейности в България. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“
6. Закон за социалните услуги. В сила от 01.07.2020 г.
7. Златкова – Дончева, К. (2016). Социално педагогическа характеристика на деца в риск, отглеждани извън семейна среда. Трета докторантска научна сесия. Сборник доклади Великотърновски университет.
8. Институт по социални дейности и практики. (2015). Методическо ръководство за за предоставяне на услугите „Формиране и развитие на родителски умения” и „Семейно консултиране и подкрепа”.
9. Механджийска, Г. (2015). Индивидуалните планове в социалната работа - методически въпроси. Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски". Том 108. Книга Социални дейности.

10. Наредба за критериите и стандартите за социални услуги за деца от 2003 г.
11. Нунев, С. (2015). Актуални теоретико-приложни аспекти на социалната работа в общност. Научни трудове на Русенския университет, том 54, серия 8.1 <https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp15/8.1/8.1-12.pdf>
12. Рангелова, Е. и Механджийска, Г. (2009). Методи на социалната работа. Габрово: Екс-Прес.
13. Branje, S. et al. (2021). Dynamics of Identity Development in Adolescence: A Decade in Review. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9298910/>
14. Dvir, Y. (2014). Childhood Maltreatment, Emotional Dysregulation, and Psychiatric Comorbidities. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4091823/>
15. Frates E, Bonnet J. (2016). Collaboration and Negotiation: The Key to Therapeutic Lifestyle Change. *Am J Lifestyle Med.* doi: 10.1177/1559827616638013. PMID: 30202286; PMCID: PMC6125074.
16. Garvin, C. et al. (2004). *Handbook of Social Work with Groups*. New York: The Guilford Press.
17. Jacobsen, A. (2013). Social Workers Reflect on Engagement with Involuntary Clients. https://sophia.stkate.edu/msw_papers/198
18. Kusmaul, N., Bern-Klug, M. and Bonifas, R. (2017). Ethical Issues in Long-term Care: A Human Rights Perspective. *J. Hum. Rights Soc. Work* 2, 86–97. <https://doi.org/10.1007/s41134-017-0035-2>
19. Moudatsou, M. et al. (2020). The Role of Empathy in Health and Social Care Professionals. *Healthcare (Basel)*. doi: 10.3390/healthcare8010026. PMID: 32019104; PMCID: PMC7151200.
20. Save the Children Federation. (2004). Children in crisis: good practices in evaluating psychosocial programming. <https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/attachments/Children%20in%20Crisis.pdf>
21. Sheafor and Horejsi. (2006). Techniques and guidelines for social work practice, 7/E. <https://www.pearsonhighered.com/assets/samplechapter/0/2/0/5/0205446175.pdf>
22. Smith, M. et al. (2011). Engaging with Involuntary Service Users in Social Work: Findings from a Knowledge Exchange Project. *The British Journal of Social Work*, Volume 42, Issue 8. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr162>

23. Tillaart, J. (2018). Aggressive Incidents in Residential Youth Care. <https://doi.org/10.1177%2F0306624X18758898>
24. Unicef. (2020). White Paper. The role of small-scale residential care for children in the transition from institutional to community-based care and in the continuum of care in the Europe and Central Asia Region.
25. United Nations. (1989). Convention on the Rights of the Child.
26. Wahab, S. (2005). Motivational Interviewing and Social Work Practice. *Journal of Social Work*, 5(1), 45-60. <https://doi.org/10.1177/1468017305051365>
27. Widat, E. et al. (2023). Building Children's Independence through One Way Communication. DOI: 10.31004/obsesi.v7i4.4207
28. https://bhdp.sccgov.org/sites/g/files/exjcpb716/files/boundaries_for_carers.pdf
29. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780128154502000061>
30. <https://www.thesocialworkgraduate.com/post/social-work-with-involuntary-clients>